

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СУБКОНЦЕПТУ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Розглянуто лексичні засоби вербалізації субконцепту «Вищий навчальний заклад», їх особливості та специфічні риси у британському та американському варіантах англійської мови з точки зору когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, субконцепт, освітній менеджмент, вербалізація

Рассмотрены лексические средства вербализации субконцепта «Высшее учебное заведение», их особенности и специфические черты в британском и американском вариантах английского языка с точки зрения когнитивной лингвистики.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, субконцепт, образовательный менеджмент, вербализация.

The article deals with the analysis of the lexical means of verbalization of the subconcept «Higher Educational Establishment», their peculiarities and specific features in the British and American variants of the English language from the point of view of cognitive linguistics.

Key words: cognitive linguistics, concept, subconcept, educational management, verbalization

У сучасному світі неможливо уявити успішне буття людини без належного рівня освіти. Освіта є однією з основних складових соціальної інфраструктури розвинених країн світу. Для надання належного рівня освіти навчальний заклад повинен мати чітку структуру та організацію процесу навчання. Саме це є основним завданням освітнього менеджменту – доволі молодій галузі наукового знання, яка в останні роки все більше привертає увагу дослідників своєю складністю і в той же час різноманітністю та багатоаспектністю.

Різні дослідники (Є. Іванова, М. Певзнер, А. Попова, А. Барановський, Є. Князев, А. Віфліємський, Ю. Мюллер, Herbert Buchen, Hans-Günter Rolff) розглядають термін *освітній менеджмент* з різних точок зору: з економічної, педагогічної та психологічної. Всі вони згодні з тим, що ця область знання має доволі розвинений термінологічний інструментарій. Від того, до якої галузі знань застосовується термін *освітній менеджмент*, залежить його дефініція. Узагальнюючи досвід спеціалістів, які займаються дослідженням галузі освітнього менеджменту, можна визначити термін *освітній менеджмент* як «організація, управління й розвиток соціальних систем, які мають за мету надання освіти людям для того, щоб вони стали кваліфікованими та компетентними працівниками».

Як було зазначено вище, освітній менеджмент розглядають з різних точок зору. З точки зору лінгвістики, однак, цю область знання й досі не було досліджено.

Метою представленої роботи є комплексний аналіз субконцепту «Вищий навчальний заклад», який є складовою багатоаспектного концепту «Освітній менеджмент», з точки зору взаємодії когнітивних процесів свідомості та феноменів мови, що їх відображають, на основі когнітивної лінгвістики.

Згідно з визначенням О. Кубрякової, когнітивна лінгвістика – це «лінгвістичний напрям, у центрі якого знаходиться мова як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, які відіграють роль у репрезентації (кодуванні) та трансформації інформації» [2, с. 53].

Дослідженню поняття «концепт» присвячено велику кількість робіт (наукові праці О. С. Кубрякової, Ю. С. Степанова, Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, М. М. Болдирева, С. Г. Воркачова, В. З. Дем'янова та ін.). Спираючись на різні точки зору лінгвістів-дослідників, ми обрали для себе робочу дефініцію цього поняття, а саме: **концепт** – це розумовий інструмент, який є результатом мовної свідомості, ментальної діяльності, світосприйняття та історичного досвіду конкретної людини або цілого народу, який являє собою певну структуру знань та уявлень про певний предмет або явище. Оскільки концепт «Освітній менеджмент» є дуже різнобічним та багатоаспектним, він потребує глибокого та детального аналізу всіх своїх аспектів та особливостей.

Слід зазначити, що зміст цього багатоаспектного концепту представлений сукупністю певної кількості менших за об'ємом концептів, які ми в нашому дослідженні називаємо субконцептами. Ці вербально оформлені субконцепти впливають на думки та дії як індивідів, так і цілих народів. Зміст та місце цінностей у колективній свідомості суспільства можуть відрізнитись залежно від культури, набувати національних особливостей. Саме тому опис та аналіз вербально оформлених ціннісних концептів дозволяє зробити висновки стосовно основних рис національного менталітету та особливостей картини світу.

У сучасній лінгвістиці термін «картина світу» визначають як глобальний образ світу, який є основою світогляду людини, тобто виражає суттєві властивості світу в розумінні людини в результаті її духовної та пізнавальної діяльності [1, с. 28]. Ціннісний образ світу складають два основних типи картин світу – концептуальна та мовна. Концептуальна картина світу значно ширша за мовну, тому що в її формуванні беруть участь різні типи мислення, в тому числі й невербальні. З точки зору лінгвістики, між концептуальною та мовною картинами світу існує зв'язок, за допомогою якого відбувається фіксування змісту мислення через мовні засоби. На основі мови формується мовна картина світу [1, с. 31].

Треба згадати, що мовна картина світу одного народу багато в чому відрізняється від мовної картини світу іншого народу, навіть якщо люди розмовляють однією мовою. На нашу думку, це пов'язано з когнітивним світосприйняттям, яке залежить від певних історичних, соціальних, економічних, політичних та суспільних умов країни або території, де панує та чи інша мова.

На сьогоднішній день, за ствердженням багатьох дослідників, англійська мова є дуже поширеною в сучасному світі. Деякі дослідники (О. Камшилова, Б. Кашру, Д. Кристал, Б. Уолроф) називають її навіть «глобальною» мовою. Як зазначає О. Камшилова, сьогодні 350 мільйонів людей є носіями англійської мови, а ще 423 мільйони – користувачами [3, с. 65].

Як було зазначено вище, будь-яка область людської діяльності формує своє специфічне поле концептів з рисами та особливостями, що притаманні лише йому. В нашому дослідженні таким є багатоаспектний концепт «Освітній менеджмент». Зміст багатоаспектного концепту «Освітній менеджмент» в англійській мові представлений сукупністю декількох (значно менших за об'ємом) субконцептів, а саме: «Вищий навчальний заклад», «Голова вищого навчального закладу», «Керівництво вищого навчального закладу», «Факультет вищого навчального закладу», «Структурні підрозділи вищого навчального закладу», «Організація навчального процесу у вищому навчальному закладі».

Розглянемо, якими мовними засобами вербалізується в сучасній англійській мові субконцепт «Вищий навчальний заклад».

В якості фактичного матеріалу для дослідження було обрано двадцять вищих навчальних Європи (з яких дев'ять є вищими навчальними закладами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії) та десять вищих навчальних закладів Сполучених Штатів Америки. Відбір виконувався на підставі рейтингу 2011–2012, представленого рейтинговою системою The Times Higher Education [timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/europe; timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/north-america]. При створенні цього рейтингу розробники враховували такі параметри, як навчання (30 % від рейтингу), дослідження (30 %), користь від результатів досліджень (30 %), інноваційний розвиток (2,5 %), міжнародний погляд (7,5 %). Ми спиралися на рейтинг вищих навчальних закладів Європи [timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/europe.html 15] та Північної Америки [timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/north-america].

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що в якості засобів вербалізації субконцепту «Вищий навчальний заклад» виступають такі лексичні одиниці, як *university* (університет), *college* (коледж), *institute* (інститут), *school* (школа).

Найпоширенішою лексемою для вербалізації представленого субконцепту є лексема *university*. Вона зустрічається в номінації п'яти вищих навчальних закладів Сполученого Королівства (*Oxford University*, *Cambridge University*, *University of Edinburgh*, *University of Manchester*, *University of Bristol*), шести вищих навчальних закладів Європи (*Ludwig-Maximilian University Munich* (Германія), *University of Zurich* (Швейцарія), *Katholieke University* (Бельгія), *Utrecht University* (Нідерланди), *Georg-August University Göttingen* (Германія), *Heidelberg University* (Германія) та восьми вищих навчальних закладів Сполучених Штатів Америки (*Harvard University*, *Stanford University*, *Princeton University*, *University of Chicago*, *University of California (Berkeley)*, *University of California (Los Angeles)*, *Columbia University*). Щоб зрозуміти, чому вищий навчальний заклад йменується саме «*university*», ми звернулися до етимології наведеної лексичної одиниці, яка в латині, звідки вона увійшла до вокабуляру англійської мови на початку XIV ст., мала ще інше значення.

Як вказує *A New English Dictionary on Historical Principles*, в латині лексема *universitat* вживалася, коли говорили про *щось ціле*, а в епоху Середньовіччя вона набула формального відтінку значення, яке близьке до того, що ми знаємо зараз: «суспільство, компанія або товариство в цілому» [6, с. 245]. В англійській мові епохи Середньовіччя лексема *university* вже вживалася в сучасному значенні «ціла група вчителів та науковців, які збираються в певному місці для того, щоб давати та отримувати знання у вищих галузях навчання; зібрані разом, ці люди отримують певну владу та привілеї (особливо в наданні наукових ступенів) та формують заклад, де надають вищі та більш важливі знання в тій чи іншій науковій галузі; до складу подібних формувань можуть входити коледжі (*colleges*) та різні корпуси (*buildings*)» [6, с. 245]. Словник також вказує, що іноді представлена лексема може бути синонімічною до лексеми *college*.

Цікавим є те, як показує етимологічний словник, що спочатку лексичну одиницю *college* у значенні *незалежний вищий навчальний заклад* почали використовувати саме в Сполучених Штатах: «з тієї причини, що у складі деяких університетів було засновано лише один коледж (*college*), або під впливом якихось факторів у складі університету вижив лише один коледж (*college*), цей термін став взаємозамінним з терміном *university*» [3, с. 623–624]. Трохи пізніше в такому ж значенні лексему *college* почали використовувати в

Шотландії. Сучасний тлумачний словник The Longman Dictionary of Contemporary English приводить шість визначень лексичної одиниці *college*. Ми наведемо ті, що являють собою певну цікавість для нашого дослідження, а саме друге і третє визначення: «2) американська англійська: самостійний вищий навчальний заклад, де можна навчатися після закінчення старших класів середньої школи та отримати ступінь (брит. син. *university*); 3) складові частини, на які поділені деякі університети, особливо у Британії». Таке ж визначення представленої лексеми дають також інші тлумачні словники [7; 8; 9; 10]. Аналіз фактичного матеріалу показав, що лексична одиниця *college* зустрічається в назвах двох вищих навчальних закладів Сполученого Королівства: *Imperial College of London* та *King's College London*; у проаналізованих освітніх установах Європи та Сполучених Штатів ми не зустріли представлену лексему у значенні «незалежний вищий навчальний заклад». Тут, на перший погляд, може виникнути певна невідповідність, адже сучасні словники не вказують на синонімічність лексем *college* та *university* у британському варіанті англійської мови. Щоб вирішити це питання, ми звернулись до історії розвитку цих навчальних закладів. Історичні джерела вказують на те, що до 2007 року ці коледжі знаходилися у складі Лондонського університету (University of London) [en.wikipedia.org/wiki/University_college#Great_Britain]. Потім вони отримали незалежність і стали повноправними самостійними вищими навчальними закладами. Отже, на нашу думку, використання лексичної одиниці *college* у значенні *university* в сучасному британському варіанті англійської мови можна вважати саме особливістю національної картини світу.

Примітною, з точки зору територіальних особливостей та національної картини світу, є лексична одиниця *university college*. Ця лексема зустрічається у британському, американському та європейському варіантах англійської мови, але дещо відрізняється за своєю семантичною наповненістю. У британському варіанті англійської мови вона означає «навчальний заклад, який надає студентам ступінь спеціаліста; в цьому типі навчального закладу може проводитися навчально-дослідна робота, але зазвичай він направлений лише на навчання» [11]. У числі проаналізованих нами назв вищих навчальних закладів ми зустріли представлену лексичну одиницю лише один раз: *University College London*. Як і у випадку з лексемою *college*, тут також є деяка невідповідність формального визначення лексичної одиниці з когнітивним сприйняттям її в сучасній мові. З представлено-го вище визначення бачимо, що у класичному своєму варіанті *university college* надає своїм випускникам ступінь спеціаліста; в реальності ж *University College London* надає своїм випускникам не тільки ступінь спеціаліста або магістра, а також ступінь доктора філософії (PhD). Аналіз історичних джерел показав, що до 2005 року вищий навчальний заклад, що аналізується, входив до складу Лондонського університету (University of London), так само, як *Imperial College of London* та *King's College London*, які було розглянуто вище. В 2005 році навчальний заклад став самостійним, а назва збереглася й до сьогодні, таким чином набувши такої ж семантичної наповненості, як і лексема *university*. Ми вважаємо, що це явище також можна пояснити особливостями специфіки національної картини світу та когніції. Серед назв вищих навчальних закладів Європи та Сполучених Штатів Америки, які були обрані нами для даного дослідження, лексична одиниця *university college* не зустрічалася.

Як було зазначено вище, ще одним лексичним засобом вербалізації субконцепту «Вищий навчальний заклад» є лексема *institute*. Ми зустріли цю лексичну одиницю в назвах двох вищих навчальних закладів Європи (*ETH Zurich Swiss Federal Institute of Technology* (Швейцарія), *Karolinska Institute* (Швеція) та двох

вищих навчальних закладів Сполучених Штатів Америки (*California Institute of Technology* та *Massachusetts Institute of Technology*). В обох варіантах англійської мови (як американському, так і європейському) наведена лексична одиниця має однакову семантичну наповненість, а, отже, й однакове когнітивне розуміння людей, що вживають цю лексему. Як вказує етимологічний словник, лексичну одиницю *institute* було введено до складу вокабуляру французької мови в кінці XVIII ст. замість старих академій, діяльність яких було припинено через Французьку революцію [5, с. 353–354]. Ці нові освітні установи були направлені на поглиблене вивчення предметів, що стосуються якоїсь однієї галузі знань (літератури, мистецтва, технічних дисциплін та ін.). Трохи пізніше лексема увійшла до словникового складу англійської мови у тому ж значенні. В сучасних тлумачних словниках [8; 9; 10; 11] можна знайти таке саме значення представленої лексичної одиниці: «організація, яка має певну мету, таку як наукова або освітня діяльність, або будівля, в стінах якої ця діяльність здійснюється». Як показав аналіз фактичного матеріалу, специфічну галузь, на якій спеціалізується освітній заклад, закладено вже всередині самої його назви, наприклад *California Institute of Technology*.

Останнім засобом лексичної репрезентації субконцепту «Вищий навчальний заклад» у сучасній англійській мові є лексична одиниця *school*. Ми зустріли її в назвах трьох вищих навчальних закладів Європи (*École Polytechnique Fédérale de Lausanne* (Швейцарія), *École Normale Supérieure* (Франція), *École Polytechnique* (Франція) та одного вищого навчального закладу Сполученого Королівства (*London School of Economics and Political Science*). На сучасному етапі розвитку представлені вищі навчальні заклади є самостійними та незалежними. Це не відповідає дефініції *school*, яку наводять сучасні тлумачні словники [7; 8; 9; 10]: «1) американський варіант англійської мови: коледж або університет, або той час, коли людина там навчається; 2) структурний підрозділ або група підрозділів, яка навчає певним предметам у вищому навчальному закладі». На основі проаналізованого фактичного матеріалу можна стверджувати, що в американському варіанті англійської мови лексична одиниця *school* є, скоріше, узагальнюючою назвою для групи закладів вищої освіти, вона не фігурує в назвах освітніх закладів. Що ж стосується британського та європейського варіантів англійської мови, можна сказати, що лексична одиниця *school* з'являється в номінаціях закладів вищої освіти з історичних причин. Історичні джерела (див.: [timeshigher-education.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/europe]) вказують на те, що кожна з представлених шкіл до певного часу була частиною великих багатогалузевих університетів, аж поки не отримала незалежність і не стала самостійним закладом, який надає своїм випускникам такий самий рівень освіти та дипломи того ж зразка, що й університети.

Отже, на основі проаналізованого матеріалу можна стверджувати, що первинною лексемою, яка увійшла до складу назв закладів вищої освіти була лексична одиниця *university*; вона до сьогодні є основним засобом лексичної вербалізації субконцепту «Вищий навчальний заклад». Що стосується сучасного когнітивного сприйняття цієї лексеми носіями мови, або людьми, що володіють англійською мовою в якості іноземної, воно не залежить від національної картини світу, історичних або соціальних причин. Не можна, однак, сказати те саме про лексичні одиниці *college* та *school*, семантична наповненість, а, отже, й рецепція яких залежить від певних особливостей суспільства та варіантів англійської мови.

Таким чином, концепт «Освітній менеджмент» та зокрема субконцепт «Вищий навчальний заклад» містять у собі надзвичайну кількість різноманітних аспектів та особливостей, які потребують подальшого, більш глибокого аналізу.

Бібліографічні посилання

1. **Камшилова О. Н.** Английский язык как lingua franca: функция языка или языковая форма? / О. Н. Камшилова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – СПб, 2006. – С. 61–74.
2. **Краткий словарь когнитивных терминов** / Е. С. Кубрякова и др. – М., 1997. – 245 с.
3. **Серебренников Б. А.** Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 247 с.
4. **New English Dictionary on Historical Principles.** – Vol. II. – Oxford, 1914.
5. **New English Dictionary on Historical Principles.** – Vol. V. – Oxford, 1914.
6. **New English Dictionary on Historical Principles.** – Vol. VIII. – Oxford, 1914.
7. **New English Dictionary on Historical Principles.** – Vol. X. – Oxford, 1914.
8. **Macmillan Dictionary for Advanced Learners.** – Oxford, 2008.
9. **The Longman Dictionary of Contemporary English,** 5th Edition. – Harlow, 2010.
10. **The Oxford English Dictionary.** – Oxford, 2010.
11. **Webster's College Dictionary.** – Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com>.

Надійшла до редколегії 29.03.12